

XARİCİ ÖLKƏ VƏTƏNDAŞLARININ AZƏRBAYCANDA İŞLƏ TƏMİN OLUNMASININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİ

Elnurə İlqar qızı Ziyalı

SOCAR Qaz İxrac İdarəsi, Bakı, Azərbaycan

CURRENT SITUATION OF EMPLOYMENT OF FOREIGN CITIZENS IN AZERBAIJAN

Elnura Ilgar Ziyali

SOCAR Gas Export Department, Baku, Azerbaijan: elnura.huseynova@socar.az, elnurazyali@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-2938-1154>

Abstract. The purpose of the study is to determine the current situation of employment of foreign citizens in Azerbaijan against the background of the analysis of the international mobility of labor resources. During the research, the theoretical and practical approaches to this problem were analyzed, and the study of international experience in this field was set as the main task. Analysis, comparison, grouping and analogy methods are used in the research work. **In the study**, the system of statistical indicators used by the author to interpret the characteristics of the international mobility of labor resources and the sources of their formation were compared and clarified and analyzed and systematized. Determining the deficiencies in the statistical indicators used to determine the positive and negative impact of the international mobility of labor resources on the socio-economic development of Azerbaijan reflects the scientific novelty of the research. **As a result of the research**, suggestions were made on the regulation of the international mobility of labor resources of practical importance, and the improvement of statistical indicators in the regulation of this problem in our country was noted.

Keywords: mobility of labor resources, migration, labor market, foreign citizen, regulation.

© 2023 Azerbaijan Technical University. All rights reserved.

Giriş

İntensiv şəkildə davam edən əmək resurslarının miqrasiyası və mobilliyi ölkələrin iqtisadi, siyasi, sosial, demoqrafik və mədəni inkişafının aparıcı amilinə çevrilir. Dünya səviyyəsində nəinki konkret ölkələr, hətta regionlar iş yerlərinin, “ağılların” əldə edilməsi üçün beynəlxalq rəqabətə qoşulmaqla bu prosesi strateji hədəfə çevirib. Əmək resurslarının beynəlxalq mobilliyi prosesində udan və uduzan tərəflərin olması halı ölkə səviyyəsində bu problemə daha həssas yanaşmanı tələb edir. Xarici işçi qüvvəsi ölkənin əmək qabiliyyətli əhalisinin tərkibində əhəmiyyətli çəkiyə malik olmadığına, konkret əmək bazarına onun cəlb edilməsi ilə bağlı qərarın qəbulunda xüsusi ixtisaslı, peşəli xarici işçi qüvvəsinin cəlb edilməsində selektiv seçimin mövcudluğu iqtisadi səmərənin əldə edilməsi, əməyin məhsuldarlığının yüksəldilməsi baxımından mühüm rol oynayır. Əmək bazarının beynəlmilləşməsi, yeni texnoloji nailiyyətlər əsasında beynəlxalq ixtisaslaşma və kooperasiyanın inkişafı kombine edilmiş şəkildə beynəlmilləl əmək prosesinin icra edən “beynəlmilləl məcmu işçi” kateqoriyasının formalaşmasına səbəb olur. İşçi beynəlxalq istehsal amilləri ilə birgə beynəlxalq istehsal və xidmətə qoşulur. Nəticədə işçi qüvvəsinin beynəlxalq dəyəri və qiyməti formalaşır, təhsilə, ixtisaslaşmaya olan tələbin unifikasiyası prosesi baş verir. Əmək şərtləri və şəraitinin beynəlxalq standartları, işçi qüvvəsinin cəlbi müqavilələri təkmilləşdirilir.

Azərbaycanın beynəlxalq əmək bazarının iştirakçısı olması, ölkə üzrə əmək resurslarının mobilliyinə təsirsiz ötürülmür. “Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Məlumat Sistemi” haqqında Əsasnamə (04 iyun 2010-cu il, 276 sayılı Fərman); “Azərbaycan Respublikası Miqrasiya Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimlənməsi” haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (02 iyul 2013-cü il, 713-IVQ sayılı); AR Nazirlər Kabinetinin “Əmək miqrasiyası kvotasının müəyyən edilməsi Qaydası” və “Əcnəbi işçi qüvvəsinin cəlb olunması və ondan istifadə edilməsinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi Qaydalarının təsdiq edilməsi barədə” Qərarları bu istiqamətdə tədbirlərin davam etdiyini göstərir. Buna baxmayaraq ölkəmizin əmək bazarında miqrasiya proseslərinin öyrənilməsinə, xarici əmək resurslarının yerli bazarda istifadəsinin tənzimlənməsi və təhlili indiki mərhələdə kifayət görünür ki, bu da məqalənin mövzusunun seçimini müəyyənləşdirmişdir.

Məqalənin əsas hissəsi immiqrasiya siyasətinin milli əmək bazarına təsirinin təhlilinə, milli əmək bazarını miqrantların nəzarətsiz axınından qorumaq, onların əməyindən səmərəli istifadəni təmin etmək istiqamətində zəruri tədbirlərin müəyyən edilməsinə həsr edilib. Düşünürük ki, 33 il ərzində ölkəyə gələnlərin sayında olan tendensiyaların, haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün verilmiş və müddəti uzadılmış iş icazələri olan əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə bölgüsünün təhlili əmək bazarında rəqabətin səviyyəsini təyin etməyə və bir çox digər məsələlərə aydınlıq gətirə bilər. Ona görə xarici ölkə vətəndaşlarının Azərbaycanda işlə təmin edilməsinə təsirinin qiymətləndirilməsi aktual hesab edilir və bizim məqalədə qarşımıza qoyduğumuz əsas məqsəddir. Məqalədə aşağıdakı vəzifələri qarşımıza qoymuşuq:

– dövlət tərəfindən həyata keçirilən immiqrasiya siyasətinin milli əmək bazarına təsirini təhlil etmək;

– milli əmək bazarını miqrantların nəzarətsiz axınından qorumaq, onların əməyindən səmərəli istifadəni təmin etmək üçün təkliflər irəli sürmək.

Ədəbiyyat xülasəsi

Əmək resurslarının beynəlxalq mobilliyi daim diqqət mərkəzindədir. Belə ki, ingilis alimi Ernest Georg Ravenşteynin əmək resurslarının miqrasiyası ilə bağlı təklif etdiyi 11 qanun, əhəmiyyətli həcmli əmək resurslarının axınlarının hərəkəti və uyğunlaşmasını anlamaq və sistemləşdirmək üçün klassik nəzəriyyədə ilk cəhd idi [1-3]. O qeyd etmişdir ki:

1. Miqrasiyanın əksəriyyəti qısa məsafələrdə həyata keçirilir.
2. Miqrasiya tədricən, addım-addım baş verir.
3. Böyük məsafəli miqrasiya əsasən böyük ticarət və sənaye mərkəzlərinə yönəlir.
4. Hər bir miqrasiya axınına uyğun əks axın var.
5. Şəhər sakinləri miqrasiya məsələsində daha az meyllidir.
6. Qadınlar daxili miqrasiyada, kişilər isə beynəlxalq miqrasiyalarda daha fəaldırlar.
7. Miqrantların əksəriyyəti tək adamlardır, ailələr nadir hallarda vətənlərindən kənara miqrasiya edirlər.
8. Böyük şəhərlərin böyüməsi, təbii artımdan daha çox əhalinin miqrasiyası ilə əlaqədardır.
9. Miqrasiya miqyası sənayenin və ticarətin, xüsusilə də nəqliyyatın inkişafı ilə artır.
10. Kənd yerlərindən miqrantların əksəriyyəti böyük sənaye və ticarət mərkəzlərinə yönəlir.
11. Miqrasiyanın iqtisadi səbəbləri üstünlük kəsb edir.

Lakin gördüyümüz kimi bu qanunların heç də hamısı günün tələblərinə cavab vermir və reallığa uyğun gəlmir.

Digər tədqiqatçı alim Samuel Stouffer, miqrasiya axınlarına mane olan yerdəyişmə xərcləri, qanunvericilik, məlumatın olmaması və digər amilləri qeyd edərək bildirir ki, hərəkət edən insanların sayı perspektivlərin (onlar üçün yaradılan imkanların) sayı ilə düz və maneə (müdaxilə olunma) hallarının sayı ilə tərs mütənəsidir [3,4]. Corc K. Zipf miqrasiyanın cazibə modelini nəşr etdirərək qeyd edir ki, "ən az səy prinsipi"nə görə seçim olarsa, insanlar ən az müqavimət və xərc tələb edən davranışı seçirlər [3,4]. Qeyd etməliyik ki, hər iki müəllifin – Stouffer və Zipfin işləri, müasir miqrasiya tədqiqatlarında mühüm rol oynayan riyazi modelləşdirmə metodlarının inkişafına zəmin yaratdı. Miqrasiyanı qlobal miqyasda təhlil edən V.Zelinskiy tədqiqatlarını ayrı-ayrı ölkələrin meylləri əsasında qurur. Onun "mobil keçid konsepsiyası", tarixi yanaşma ilə yanaşı, ərazi mobilliyi ilə əlaqələndirilən demoqrafik, sosial-iqtisadi amilləri də əhatə edir. Üstəlik, onun yanaşmasında qloballaşma proseslərinə daha çox diqqət yetirilir [3,5]. Lakin bu tədqiqatda son onilliklərdə son dərəcə güclənən qloballaşma proseslərinin miqrasiya axınlarının dinamikasına yüksək təsiri təhlil edilmir.

Bir çox müasir tədqiqatçılar (D. Yurkov, G. Bıçkov) artıq miqrasiyadan təsirlənən prosesləri araşdırmır, miqrantın özü ilə bağlı prosesləri araşdırırlar, köçmək və ya köçməmək seçimini edə bilən şəxsi iqtisadi sistemin rəşional agentini hesab edirlər [6]. Miqrasiyanı müşayiət edəcək fayda və xərclərin kəmiyyət göstəricilərinə əsaslanaraq fərdin qərar qəbul etməsi araşdırılır. Əhali hərəkətlərinin

təhlili metodologiyasında inkişaf edən ölkələrdə və struktur dəyişikliyi olan ölkələrdə əhalinin hərəkətini həvəsləndirən struktur amillərin hərtərəfli təhlilində və yeni işçi qüvvəsinə tələbatın səbəblərinin müəyyənləşdirilməsində beynəlxalq miqrasiyanın çoxşaxəli modelinə əsaslanan Amerika sosioloqu D. Masseyin miqrasiya sintetik nəzəriyyəsi mühüm yer tutur. D. Massey miqrasiya motivlərini və beynəlxalq miqrasiya hərəkətinin yaranma amillərini müəyyənləşdirmək, qiymətləndirmək və təhlil etməyə çalışmışdır [7].

Eyni zamanda, immiqrantların keyfiyyət meyarları müxtəlif təsirlərin altında dəyişə bilər. Ancaq yaş, peşə, ixtisas sertifikatı və peşə hazırlığı kimi bir sıra xüsusiyyətlərə tələblər olduqca sabitdir və demək olar ki dəyişməyə bilər. Qeyd edək ki, inkişaf etmiş ölkələrdə məhdudlaşdırıcı immiqrasiya tədbirləri kütləvi miqrasiyanın qarşısını alan amillərdən biri olmuşdur. Əmək miqrasiyası prosesi özünün kütləvi xarakterli olması ilə fərqlənir. Bu baxımdan əmək miqrasiyası dövlət orqanlarının və beynəlxalq təşkilatların diqqət mərkəzindədir [8]. Nəticədə dünya dövlətlərində miqrantın hüquqi, siyasi və peşə statusu ilə bağlı qanunvericilik də daxil olmaqla, ölkələrarası əmək miqrasiyasını tənzimləmək üçün tədbirlər sistemi formalaşdırılmışdır.

İmmiqrasiya siyasətinin milli əmək bazarına təsirinin təhlili

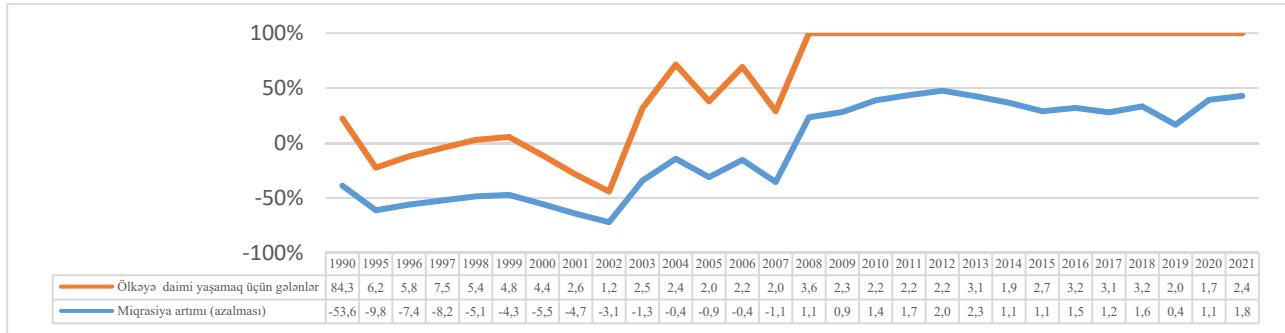
1999-cu ildə təsdiq edilmiş Nazirlər Kabinetinin “Əcnəbi işçi qüvvəsinin cəlb olunması və ondan istifadə edilməsinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi Qaydalarının təsdiq edilməsi barədə” qərarı ilə əcnəbilərə əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün 5 il müddətinə lisenziya verildi. Amma Nazirlər Kabineti tərəfindən 2002-ci il 7 noyabrda Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə təsdiq edilmiş "Əcnəbinin Azərbaycan Respublikası ərazisində haqqı ödənilən əmək fəaliyyətini həyata keçirməsi üçün fərdi icazənin verilməsi Qaydaları"na (2000-ci il 6 dekabr tarixli, 214 nömrəli) edilən dəyişiklik əsasında lisenziya ləğv edilmişdir. Nəticədə 2008-2023-cü illər ərzində respublikaya gələn əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin ölkəmizdə müvəqqəti olma müddətlərinin uzadılması, müvəqqəti və ya daimi yaşamaq üçün icazənin verilməsi, vətəndaşlığa qəbul, xitam, bərpa, o cümlədən statusun müəyyən edilməsi, iş icazəsinin verilməsi və onun müddətinin uzadılması ilə bağlı qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi həyata keçirilmişdir. Miqrasiya Məcəlləsinə edilmiş dəyişikliklər nəticəsində 15 gün (əvvəllər 10 gün idi) müddətində əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayanlar müvəqqəti qeydiyyat yerləri haqda məlumat təqdim etməlidirlər [9, s.10]. Digər məsələ iş icazəsi ilə bağlıdır ki, bu da iş icazəsinin ləğv edilməsinə səbəb olan hallar aradan qaldırıldığı təqdirdə əmək mühaciri yenidən ölkəmizə gəlib fəaliyyət göstərə bilər. Əvvəllər isə belə hal olduqda onlara 5 il müddətində ölkəyə giriş qadağan edilirdi. Hazırda hər hansı bir miqrasiya qanunvericiliyini pozan əcnəbi bunu cərimə və ya inzibati tənbehlə cəza tədbirini ödədikdən sonra ölkəyə giriş edib, fəaliyyət göstərə bilər. Cəza tətbiq edilən hal kimi ölkəni tərk etmə müddəti 30 gün müəyyən edilib və bu müddət ərzində əcnəbi Dövlət Miqrasiya Xidmətinə müraciət edə bilər. Ölkədə müvəqqəti olma hallarının sayı 4-dən beşə qaldırılmışdır. Belə ki, ölkə iqtisadiyyatına 500 000 manat investisiya qoyan və sahibkarlıq fəaliyyəti həyata keçirən şəxslərin ailə üzvlərindən heç bir əlavə vəsait tələb edilmir. Həmçinin bu yatırımı edən şəxslər bir sıra məhdudiyyətlərdən azad edilirlər. Əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyən əcnəbilər 1 illik iş icazəsi və ya onun uzadılması üçün 1400 manat rüsum ödəməklə 10 iş günü ərzində bu icazəni əldə edə bilər. İş icazəsinin verilmə müddəti artdıqca rüsum azalır, məsələn 15 iş günü ərzində icazə verilsə 1200 manat, 20 iş günü ərzində isə 1000 manat rüsum ödəmiş olur.

Ümumiyyətlə Azərbaycan dövləti tərəfindən həyata keçirilən immiqrasiya siyasəti milli əmək bazarını miqrantların nəzarətsiz axınından qorumaq, onların əməyindən səmərəli istifadəni təmin etməyi nəzərdə tutur. İmmiqrasiya siyasəti aşağıdakı tədbirlərin tətbiqi ilə formalaşır:

- xarici işçilərə keyfiyyət tələbləri: yaş xüsusiyyətləri; sağlamlıq vəziyyəti; fərdi məhdudiyyətlər, yəni sosial təmizlənmə tədbirləri;
- əmək idxalı üçün birbaşa kvotalar;
- maliyyə məhdudiyyəti;
- vaxt məhdudlaşdırıcıları;

- milli coğrafi prioritetlər;
- qeyri-qanuni miqrant işçilərə, qeyri-qanuni əmək idxalı ilə məşğul olan şəxslərə, miqrant işçiləri qanunsuz istifadə edən işəgötürənlərə tətbiq olunan sanksiya sistemləri;
- miqrant işçilərin getməsinə stimullaşdırmaq üçün hazırlanmış repatriasiya proqramları.

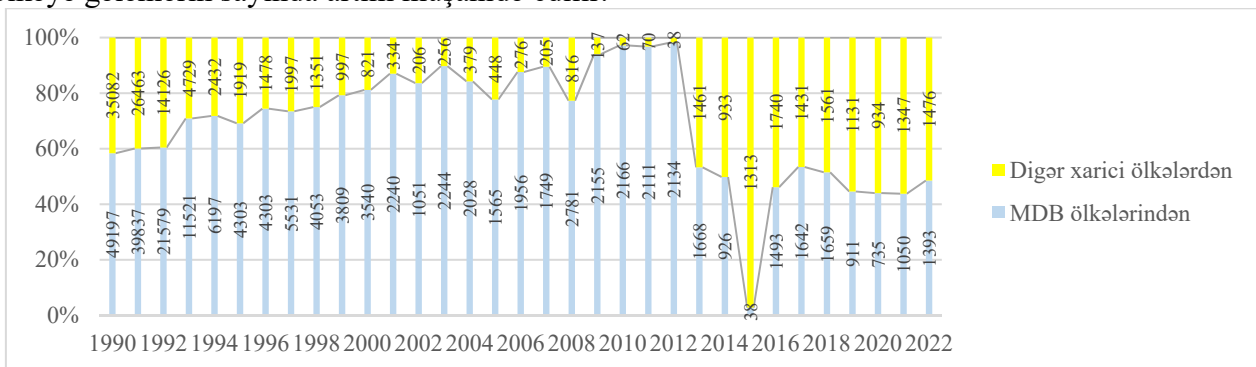
Beləliklə, 28 il müddətində həyata keçirilən dövlətin tənzimləmə tədbirləri nəticəsində ölkəyə gələnlərin sayında da dəyişikliklər baş vermişdir.

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/demography/> 28.06.2023 tarixə

Şəkil 1. Əhalinin beynəlxalq miqrasiyası (gələnlər əsasında), min nəfər

Şəkil 1-in məlumatlarından görünür ki, ölkəyə daimi yaşamaq üçün gələnlərin sayı 1990-2018-ci illər üzrə (28 il ərzində) 289,9 min nəfər etmişdir. Ən yüksək axın 1990-cı ilə dəlalət edir və onda ölkədən gedənlər cəmi gələnlərin 29 % təşkil etmişdir. Bu müstəqilliyin əldə edilməsi və sərhədlərin açılması ilə, həm də dünyada baş verən iqtisadi, siyasi-hərbi vəziyyətlə bağlı idi. Həmin il bazar iqtisadiyyatının qurulmasına başlanılması və iqtisadiyyatda iş adamlarına yeni imkanların verilməsi insanları bu ölkəni seçib gəlməsinə sövq etmişdi. Ən aşağı göstərici 2002-ci ilə düşür ki, bu da 1200 nəfərin ölkədən getməsinə göstərir. Ümumiyyətlə 1990-cı ildə 2018-ci ilə qədər ölkəyə gələnlərin sayında qalxma və enmələr müşahidə olunur. Bu prosesdə bir mənalı artım və ya enmə olmamışdır. 2014-cü ildən ölkəyə daimi yaşamaq üçün gələnlərdə tədricən artımın olması (Şəkil 2) dünyadakı qeyri-sabitlik fonunda ölkəmizin sosial-iqtisadi cəhətdən inkişaf etməsi məsələləri ilə bağlıdır. Ümumən pandemiya ilə əlaqədar olaraq 2018-2020-ci illər ərzində azalma olsa da, 2021-ci ildən ölkəyə gələnlərin sayında artım müşahidə edilir.

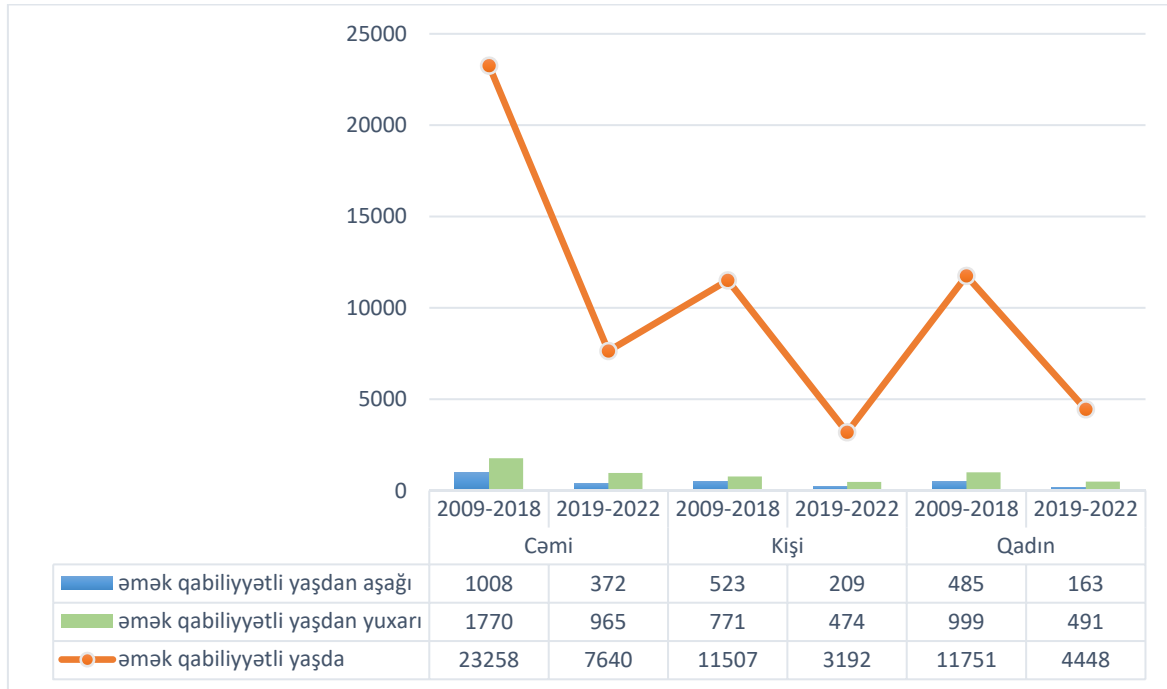

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/demography/> 28.06.2023 tarixə

Şəkil 2. Daimi yaşamaq üçün Azərbaycana gələnlər, nəfər

Azərbaycana MDB dövlətlərindən gələnlərin sayı 2018-ci ildə 1990-cı ilə nisbətən 29,6 dəfə, digər xarici dövlətlərə isə 22,5 dəfə azalmışdır. Lakin təhlil edilən zaman kəsiyində MDB ölkələrindən Respublikamıza axında sabit artım və ya enmə müşahidə olunmamışdır. Yəni 2015-ci ilə kimi proses dəyişkən olaraq qalmışdır. Artıq 2015-ci ildə MDB ölkələrindən gələnlərin artması baş vermişdir ki, bu da həmin ölkələrin özlərində iqtisadi vəziyyətin çətinləşməsi ilə bağlıdır. Eyni

proses digər xarici ölkələrə axında da müşahidə olunur və burada proses qalxma-enmələrlə davam etmişdir. 2019-2020-ci illərdə pandemiya səbəbindən azalma müşahidə edilmiş, 2022-ci ildə yenidən artım müşahidə edilmişdir (Şəkil 3).

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/demography/> 17.11.2023 tarixə

Şəkil 3. 2009-2022-ci illər üzrə Azərbaycan Respublikasına daimi yaşamaq üçün gələnələr, nəfər

Təhlil göstərir ki, ölkəyə gələnələrin arasında 20-49 yaş qrupuna daxil olanlar 21432 nəfər təşkil edir ki, bu da cəmi gələnələrin 61,2% təşkil edir. Ümumi gələnələrin arasında əmək qabiliyyətli yaşda olanlar 88,2% təşkil etmişdir. Bu ölkəyə gələnələrin arasında işçi qüvvəsinin çoxluq təşkil etdiyini göstərir.

Digər tərəfdən təhlil göstərir ki, 2018-ci ildə 2016-cı illə müqayisədə ölkəyə gələnələrin sayının artması ancaq kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq (19 nəfər) və əhaliyə səhiyyə, sosial xidmətlərin göstərilməsi (50 nəfər) sahələrində baş vermişdir. Digər sahələrdə əksinə azalma olmuşdur. Onların arasında xüsusilə mədəncixarma sənayesini (1,8 dəfə azalma) qeyd etmək olar.

Məhz Azərbaycan Respublikasının enerji sektoru ölkəmizin inkişafı baxımından uzun müddət perspektivli sahə hesab edilmiş və bu sahəyə xarici əmək resurslarının axını müşahidə olunmuşdur. 1994-2017-ci illər ərzində Azərbaycanda 2 milyard ton neftin hasil olunması milli əməyin təcəssümüdür. 2013-cü ildən beynəlxalq neft-qaz layihələrinin həyata keçirildiyi müəssisələrdə, həmçinin partnyor şirkətlərin Bakı üzrə müəssisələrində milli əmək resurslarına üstünlüyün verilməsinə başlanılmışdır. Bu kimi layihələrin ilkin mərhələlərində işçilərin cəmi 10%-i ölkə vətəndaşları, 90% isə əcnəbidirlərdən ibarətdir. Lakin hazırda Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xarici şirkət işçilərinin 90%-i yerli vətəndaşlardır. Məsələn, BP Azərbaycan şirkətində 2005-ci ildə milli işçilər 58%, 2013-cü ildə 77%, 2017-ci ildə 89% olmuşdur. 2001-ci ilin 3-cü rübünün sonunda adı keçən şirkətin əməkdaşları olan Azərbaycan vətəndaşlarının sayı 2557 nəfər olmuşdur. 2018-ci ilin sonlarında isə milli işçilərin sayı 90% təşkil edib. SOCAR-ın ixtisaslı işçilərinin 90%-ni Azərbaycan vətəndaşları təmsil edir və onların çoxu rəhbər vəzifələri tutur. “Şahdəniz-2” layihəsinin milliləşdirmə hədəfləri mühəndis-texniki işçilər üçün 30-50%, fəhlə heyəti üçün 70% olmuşdur və bu layihə çərçivəsində tədricən ümumi işçilərin 91%-i yerli kadrlardan ibarət olub [10,11]. Azərbaycanda neft-qaz sektorunda fəaliyyət göstərən xarici şirkətlərdə, firmalarda 17 mindən artıq Azərbaycan vətəndaşı işləyir [12]. Hazırda ölkəmizdə xarici şirkətlərin əksəriyyətində ixtisas tələb olunan işlərdə çalışanların çox hissəsi, ixtisas tələb olunmayan işlərdə isə hamısı yerli vətəndaşlardan komplektləşdirilir [13].

Postpandemiya dövrü olan 2021-2022-ci illərdə işə ölkəyə gələnlərin sayının artması əsasən tikinti sektorunda olmuşdur (2,5 dəfə).

Haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün verilmiş və müddəti uzadılmış iş icazələri olan əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə bölgüsü, (nəfər)

İqtisadi fəaliyyət növləri	2016	2017	2018	2019	2020	2021
İqtisadiyyat üzrə – cəmi	9480	6602	5048	5466	5287	7698
K/T-ı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	90	90	109	120	204	189
Mədəncixarma sənayesi	3000	2518	1622	1736	1226	988
Emal sənayesi	600	597	499	587	504	543
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	60	52	31	38	29	36
Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı	60	44	15	13	16	17
Tikinti	4000	2000	1547	1667	1544	3969
Ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri	150	149	150	150	301	311
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	100	96	89	100	121	110
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	300	200	200	200	326	397
İnformasiya və rabitə	200	142	95	124	113	142
Maliyyə və sığorta fəaliyyəti	100	65	61	51	63	70
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	10	5	5	5	9	50
Peşə, elmi və texniki fəaliyyət	80	45	13	8	10	18
İnzibati və yardımçı xidmətlərin göstərilməsi	75	60	60	60	103	130
Təhsil	400	300	304	-	-	-
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	100	113	150	353	297	307
İstirahət, əyləncə və incəsənət sahəsində fəaliyyət	80	60	60	150	202	213
Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi	60	58	37	60	114	108
Ev təsərrüfatı, fərdi istehlak üçün ev təsərrüfatlarının istehsal etdiyi mal və xidmətlərə dair fəaliyyət	15	8	1	40	103	96

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/demography/>

Əlbəttə, iqtisadiyyatın perspektivli sahələri üçün mütəxəssislərin, nadir peşə nümayəndələrinin, elm, mədəniyyət, incəsənət və idman sahəsində dünyaca məşhur adamların, ölkənin iqtisadiyyatına sərmayə qoyan iş adamlarının mühacirəti təşviq edilir.

Milli əmək bazarını miqrantların nəzarətsiz axınından qorumaq, onların əməyindən səmərəli istifadəni təmin etmək istiqamətində zəruri tədbirlər

Azərbaycan Respublikasının enerji təhlükəsizliyinin təmini və bu sahədə həyata keçirilən siyasət əsasında neft-qaz sənayesi işçi heyətinin milliləşdirilməsi aparılmışdır, 2014-cü il fevralın 11-də SOCAR ilə Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin imzaladıqları əməkdaşlıq haqqında memorandum, SOCAR (AR Dövlət Neft Şirkəti) və BP şirkəti arasında 2013-cü il noyabrın 14-də imzalanmış 5 illik (2014-2018-ci illər) “Milliləşdirmə sahəsində əməkdaşlığa aid” protokol imzalanmış, milliləşdirmə sahəsində həyata keçirilən maarifləndirmə tədbirlərinin effektivliyinin artırılması məqsədilə Nazirlər Kabinetinin 14 mart 2016-cı il tarixli qərarı ilə əmək miqrasiyası kvotasının müəyyən edilməsi üzrə komissiya təyin edilmişdir [13].

Hal-hazırda Azərbaycanda əmək ehtiyatlarının beynəlxalq hərəkətinin monitorinqi, həmçinin statistikanın aparılması məqsədilə üç dövlət orqanının birgə fəaliyyət göstərməsi nəticəsində əldə edilmiş məlumatlar analiz edilir. Əmək ehtiyatlarının ölkəmizlə əcnəbi ölkələr arasında miqrasiyası ilə bağlı məlumatlarla Daxili İşlər Nazirliyi Baş Pasport və Qeydiyyat şöbəsi vasitəsilə ölkəyə gələn (gedən) miqrantların statistik uçotunun arayışına əlavə edilmiş kəsim vərəqələrində tanış olmaq olar. Daimi yaşayış yeri üzrə qeydiyyat alınma zamanı “Azərbaycan Respublikasında Dövlət Miqrasiya Xidmətinin təmsil etdiyi xaricilər, həmçinin vətəndaşlıq hüququ olmayanlar” 1 nömrəli (Miqrasiya) [14] hesabatı alırlar. Statistika ölkəyə gələn və gedən şəxslərlə bağlı müvafiq təhlil aparılır.

Başqa bir statistik təqvim ili ərzində gələn və gedənlər arasındakı fərqi göstərən miqrasiya qazancının və ya itkisinin tərifidir. Həmçinin istifadə olunan göstəricilərdən biri də miqrasiyanın qazanc və ya azalma əmsəlidir. Ümumi əmsallar şəklində hər min nəfərə hesablanmış miqrasiyanın artıb-azalması ölkənin daimi məskunlaşmış insanların orta illik say nisbəti kimi qəbul edilir. Bu o deməkdir ki, miqrasiyanın artıb-azalmasını təqvim ilinə görə orta illik əhali sayına bölməklə tapmaq mümkün olur [15].

Ən vacib diqqət çəkən əlamətlərdən biri kimi əmək ehtiyatlarının beynəlxalq hərəkət göstəricisi – iş yerinin dəyişdirilməsi, yəni xaricə rotasiya. İstənilən halda adıkeçən proses ƏƏSMN-nin, həmçinin ƏM qanunvericiliyinin qaydalarına müvafiq olaraq elektronlaşdırılmış formada “Əmək Müqaviləsi ilə bağlı bildirişlərin verilməsi və işəgötürən tərəfə məlumat verilməsi” Xidmət sektorunda “vəzifədən çıxarılma” kimi qeyd edilir (Elektron sistem – e-gov.az). Statistik məlumatlar cəmiyyətində işdən çıxarılan işçilər işdən çıxarılma səbəblərindən asılı olmayaraq (başqa müəssisələrə köçürülmə, təhsilə qəbul, orduya çağırış, təqaüdə çıxma ilə əlaqədar işdən çıxanlar, habelə işdən çıxarılanlar siyahısına daxil edilir, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər səbəblərə görə işdən çıxanlar), bu müəssisədə işləməklə işdən çıxmışlar və işdən çıxarılmasına icazə verilməyən bütün işçilər [14,15].

Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən uzunmüddətli iş icazəsi verilmiş əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin, əsasən, ölkəmiz ərazisində ödənişli əməklə məşğul olmaları üçün onların iqtisadi fəaliyyətlərinin növləri, daimi yaşayış ölkələri, cinsiyyət qrupları və yaş qrupları barədə məlumat verilir [15].

Nəticə

Daimi yaşamaq üçün ölkəyə gəlməyə icazə almış şəxslər “gələn”, ölkədən getmək üçün icazə almış şəxslər “gedən” hesab olunur (o cümlədən, ölkədə daimi yaşamaq hüququ olan xaricilər və vətəndaşlığı olmayanlar da). Buna baxmayaraq, hər iki göstərici statistikada ayrıca qeyd olunur.

Statistik məlumatları nəzərdən keçirdərkən görünür ki, əmək ehtiyatlarının müəssisə səviyyəsində autorsingilə əlaqədar ixtisarların uçotu aparılırmır. İşdən çıxarılma səbəbi kimi yalnız könüllü ixtisarlar və ixtisarlar göstərilir [15].

Həmçinin bu sahədə təhlili çətinləşdirən amillərdən biri də bəzi statistik məlumatların ictimai istifadəyə verilməməsi və ya ilkin məlumatların ümumiyyətlə olmamasıdır [15].

Beləliklə, beynəlxalq əmək miqrasiyası ilə bağlı toplanmış məlumatlarla bağlı aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

– işçi qüvvəsinin beynəlxalq və milli əmək bazarlarına daxil olmasını, çıxmasını, gəlirlərini, xərclərini və iqtisadiyyatda iştirak payını özündə ehtiva edən hərtərəfli statistik məlumatları əks etdirən hesabatların ictimaiyyətə təqdim edilməsi məqsədilə hazırlanması;

– beynəlxalq əmək miqrasiyası üzrə ilkin məlumatların kağızdan elektron formata köçürülməsinin sürətləndirilməsi işçilərin vaxtına qənaət etməsini, həmçinin əl əməyinə olan tələbatın azaldılmasını, ilkin informasiyanın işlənməsini sürətləndirəcək [15].

ƏDƏBİYYAT

1. Ravenstein E. The Birthplace of the People and the Laws of Migration (1976) // The Geographical Magazine. 2010, p. 173–233. <https://www.amazon.com/Birthplaces-People-Laws-Migration/dp/1166419746>
2. Адедиран А.М. Ключевые вехи становления современной теории миграции в работах западных ученых XX в. // А.М.Адедиран. Вестник РУДН, серия Социология, 2015, №1, с.30-40.
3. Яковлева Е.Б. Западные теории внешней трудовой миграции (критический анализ на основе европейских и российских реалий) // ПСЭ. 2017. №1 (61), с.67-70.
4. Stouffer S. Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance // American Sociological Review. <https://www.jstor.org/stable/2084520>, p. 845-867.
5. Zelinsky W. The Hypothesis of the Mobility Transition // Geographical Review. 1971, p. 219–249.
6. Юрков Д., Бычков Г. «Неоклассические» теории экономики миграции // Экономист. 2017. № 10. с.92-95.
7. Massey D.S. International migration and economic development in comparative perspective // Population and Development Review. 1989. p. 383-414. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2906051>

8. Massey D.S. The Social and Economic Origins of immigration // The Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol 510. World Population: Approaching the Year 2000 July, p. 60-72. <https://ideas.repec.org/a/sae/annname/v510y1990i1p60-72.html>
9. Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Məcəlləsi. Bakı, “Hüquq Yayın Evi”, 2018. 55 s.
10. Sadıqlı F. Neft sektorunda milliləşdirmə proqramının müəyyən etdiyi hədəfə nail olunub. Azərbaycan qəzeti, 01.10.2023. <https://www.azerbaijan-news.az/view-161401/Neft-sektorunda-millil%C9%99%C5%9Fdirn%C9%99-proqram%C4%B1nC4%B1n-m%C3%BC%C9%99yy%C9%99n-etdiyi-h%C9%99d%C9%99f%C9%99-nail-olunub>
11. Neft-qaz sənayesində milliləşdirmə strategiyasına həsr olunmuş tədbir keçirilmişdir.05.12.2018. https://www.bp.com/az_az/azerbaijan/home/news/press-releases1/staff_nationalization_strategy_in_og_industry0.html
12. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları. 17.11.2023. <https://www.stat.gov.az/source/demography/>
13. Hüseynova, E. “Azerbaijan’s energy security policy and the problem of using labor resources” – Ponto-Caspian and the Caucasus Region: changes in the conditions of merging and isolation of ecosystems, phylogeny, geology, ecology and geography of life, article published – 27-28 November 2020, Bakı, ISSN:2227-5118, p. 47-48. https://www.geo.uni-bremen.de/geomod/staff/mprange/Ponto-Caspian_Caucasus.pdf
14. DSK metodoloji izahları <https://www.stat.gov.az/source/demography/>
15. Hüseynova, E. Əmək resurslarının beynəlxalq mobilliyinin statistik göstəricilər sistemi və onların formalaşma mənbələri // “AUDİT” elmi praktiki jurnal, Bakı: AUDİT 2020, 4 (30), s.23-34. <https://audit-journal.az/files/articles/76.pdf>

XARİCİ ÖLKƏ VƏTƏNDAŞLARININ AZƏRBAYCANDA İŞLƏ TƏMİN OLUNMASININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİ

E.İ.Ziyalı

Xülasə. Məqalədə əmək resurslarının beynəlxalq mobilliyinin təhlil fonunda xarici ölkə vətəndaşlarının Azərbaycanda işlə təmin olunmasının mövcud vəziyyəti təhlil edilmişdir. Hazırda bu problemə dair geniş nəzəri - praktiki yanaşmalar və beynəlxalq təcrübə mövcuddur. Təhlil zamanı MDB və digər xarici ölkələrdən gələnlər müqayisə edilir və qruplaşdırma metodlarından istifadə olunur. Əmək resurslarının beynəlxalq mobilliyinin Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafına müsbət və mənfi təsiri müəyyən edilmişdir. Nəticədə əmək resurslarının beynəlxalq mobilliyinin tənzimlənməsində önəmli olan statistik göstəricilərin təkmilləşdirilməsi qeyd edilmişdir.

Açar sözlər: əmək resurslarının mobilliyi, miqrasiya, əmək bazarı, xarici vətəndaş, tənzimləmə.

Accepted: 12.12.2023